

УДК 343.611

С. Г. Скок
здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

СИСТЕМА НОРМ ПРО УМИСНЕ ВБИВСТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Вчинення однією особою двох і більше злочинів свідчить про більш високий ступінь суспільної небезпеки як самого суб'єкта, так і вчинених ним злочинних діянь. При вчиненні особою декількох злочинів, як правило, заподіюється більша моральна, фізична або матеріальна шкода суспільству і окремим громадянам. У множинній злочинній діяльності проявляється антигромадська спрямованість особи винного, його небажання дотримуватися встановлених у суспільстві законів.

Під множинністю злочинів прийнято розуміти вчинення особою двох або більше злочинів, незалежно від того, чи притягувалась особа за вчинення злочинів до кримінальної відповідальності чи ні.

Окрім цього, у чинному кримінальному законодавстві України правила кваліфікації злочинів взагалі, і кваліфікації множинності злочинів, зокрема, не передбачені. Однозначно, що такі правила існують, вони вироблені кримінально-правовою наукою і апробовані практикою. Проте, пропозиція про доцільність закріплення в КК самостійного розділу, в якому такі правила були б зафіксовані, яка висловлювалась неодноразово в юридичній літературі, так і залишилась не сприйнятою законодавцем.

Стан дослідження. Не отримала комплексного вирішення проблема кваліфікації множинності злочинів і в юридичній літературі. В Україні на монографічному рівні вона не досліджувалась. У той же час немає підстав стверджувати, що такі питання не досліджувались взагалі. Окремі аспекти цієї проблеми піднімалися українськими та зарубіжними вченими при розгляді декількох блоків кримінально-правових проблем. Зокрема, І.Б. Агаєв, Н.Б. Алієв, М.І. Бажанов, М.І. Блум, А.С. Горелік, В.К. Грищук, П.С. Дагель, І.О. Зінченко, Ю.О. Красіков, Г.Г. Криволапов, В.П. Малков, Д.М. Молчанов, Н.Д. Дурманов, А.С. Нікіфоров, Р.Б. Петухов, А.А. Піонтковський, Ф.Р. Рагімов, М.М. Становський, А.А. Стрижевська, Н.А. Стручков, Г.Т. Ткешеліадзе, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс, Ю.Н. Юшков, А.М. Яковлев, Н.Ф. Яшина частково розглядали питання кваліфікації при дослідженні множинності злочинів у межах питань Загальної частини кримінального права.

Детальніше ці положення викладені у працях сучасних українських вчених, які досліджували питання кримінальної відповідальності за певні групи злочинів, а саме: О.В. Авраменко, П.П. Ан-

друшко, В.І. Борисов, О.О. Дудоров, В.М. Куц, С.Я. Лихова, А.А. Музика, О.С. Сотула В.В. Шаблістий та інші.

Сучасне кримінальне законодавство України не дає чітких, ясних правил кваліфікації множинних злочинів проти життя. Рекомендації, які містяться в Постановах Пленуму Верховного Суду, в правових позиціях ВСУ чи інших судів по окремим категоріям справ, лише частково допомагають у вирішенні цієї задачі. Немає однозначної позиції і в кримінально-правовій науці. Все це негативним чином відображається на стані злочинності, проявляючись у поступовому стабільному зростанні числа множинних злочинів, в тому числі і умисних вбивств.

Виклад основного тексту. Дослідження проблем пов'язаних із кваліфікацією множинності злочинів, елементом якої виступає умисне вбивство, в першу чергу передбачає визначення чіткого кола злочинів які будуть розглядатися. Так, з певної позиції перелік умисних вбивств у вітчизняному кримінальному законодавстві видається вичерпним і зазвичай включає в себе злочини передбачені ст.ст. 115-118 КК України, але наука кримінального права містить певний плюралізм поглядів щодо цього питання.

Так, Яремко Г.З. пропонуючи використовувати у кримінальному праві таку теоретико-правову категорію як асоціація норм розуміє під нею системи заборонних норм, елементами якої виступають функціонально пов'язані між собою генеральна (основна) та одна чи декілька варіантних щодо неї норм, або ж декілька варіантних норм, що цілісно забезпечують диференційовану охорону спільного безпосереднього (основного чи додаткового у складі складного) об'єкта від посягань, які характеризуються спільними визначальними ознаками, залежно від ступеня їх суспільної небезпеки [1].

Проектуючи це поняття на вбивство вона відповідно наводить і асоціацію норм про вбивство в КК України: ст. 112; ст. 115; ст. 116, ст. 117; ст. 118; ч. 3 ст. 258; ч.ч. 2, 3 ст. 265; ч. ч. 2, 3 ст. 2651; ст. 348; ст. ст. 379; 400; ч. 4 ст. 404; ч. 2 ст. 438; ч. 2 ст. 439; ст. 442; ст. 443. Поряд з цим відзначаючи, що окремі з таких норм виділені штучно, необґрунтовано, а тому повинні бути виключені: ст. 112; ч. 2 ст. 265 – в частині незаконного поводження з радіоактивними матеріалами, вчиненого з метою спричинення загибелі людей; ч. 3 ст. 265 – в частині дій, передбачених частиною другою цієї

статі, якщо вони спричинили загибель людей; ч. 2 ст. 2651 – щодо незаконного виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію, вчиненого з метою спричинення загибелі людей; ч. 3 ст. 2651 – щодо дій, передбачених частиною другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей; ст. ст. 348; 379; 400; ч. 4 ст. 404; ч. 2 ст. 439 – в частині, якщо діяння спричинило загибель людей; ст. 442 – щодо геноциду у формі позбавлення життя членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; ст. 443 [1].

Відзначимо, що запропонована Яремко Г.З. асоціація норм про вбивство є досить зручною для використання новацією у теорії кримінального права, оскільки вона направлена на систематизацію кримінально-правових норм, а отже на простіше розуміння їх багатоманітності, та головне, більш якісного вдосконалення і подальшого застосування у реальній дійсності. Однак, тут виникає закономірне питання щодо об'єму зазначеної асоціації. Тобто, чи дійсно вона включає в себе усі необхідні норми про вбивства, а можливо їх загальна кількість повинна бути меншою, ніж це запропоновано у представленій моделі.

Наприклад, Брич Л.П. вказує, що пропагуючи, введення в науковий обіг не вживаного раніше у кримінальному праві поняття «асоціація кримінально-правових норм», саме як асоціацію норм про вбивство Яремко Г.З. включила в це об'єднання кримінально-правових норм норми не про всі злочини, що мають наслідком смерть людини, а лише умисні, ті, де відповідні правовідносини є єдиним для них безпосереднім об'єктом, тобто лише тими відносинами, які даними злочинами завжди порушуються чи ставляться в небезпеку порушення [2, с. 558].

Тобто, йде мова про те які критерії використовуються, і яка загальна мета ставиться при утворенні (виокремленні) тих чи інших груп злочинів. Хоча, у певних випадках використовуються вже усталені теоретичні, а частіше законодавчі форми.

Так, у своїй праці присвяченій теорії розмежування злочинів Брич Л.П. використовує інший, ніж Яремко Г.З. підхід до об'єднання певної групи злочинів, вказуючи, що досліджує розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті людини, під кутом зору їх системності; виявлення закономірностей, що характеризують співвідношення всіх чи більшості таких складів злочинів; виявлення особливостей, властивих для співвідношення лише окремих таких складів злочинів [2, с. 561].

Відмежовуючи вбивство від інших подібних злочинів Бородін С.В., крім власне самого вбивства за яке передбачена пряма відповідальність

у кримінальному законодавстві, окремо від нього виокремлює також самогубство та нещасний випадок із смертельним наслідком. Крім того, він намагається співвіднести кримінально-правове поняття вбивства із поняттям вбивства як роду смерті і приходиться до висновку, що до останнього слід віднести всі випадки заподіяння смерті злочинними діями, тобто воно є більш широким [3, с. 367-372].

Використовуючи суто нормативну прив'язку, а саме враховуючи місця розташування норм про умисні вбивства у КК України Бережний С.Д. пропонує поділяти їх на ті, що передбачені у Розділі II Особливої частини КК України (ст. ст. 115–118); умисні вбивства, передбачені в інших розділах (ст. ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ч. 2 ст. 438, ст. 443) [4, с. 23].

У своєму дослідженні проблем кримінальної відповідальності за вбивство через необережність Гороховська О.В. відмежовує також цей злочин від інших суміжних злочинів, суспільно небезпечним наслідком яких виступає смерть потерпілого. Так, на її думку до таких належать: умисне вбивство (ст. ст. 115-118 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України), позбавлення життя внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту (ч. 2 ст. ст. 286 КК України), службова недбалість (ч. 2 ст. 367 КК України) [5, с. 106-121]. Тобто, відмежування здійснюється за такими критеріями як формалістично безпосереднього об'єкту злочину.

Слід відзначити, що деякі вчені розглядаючи у своїх роботах питання щодо посягання на життя особи взагалі не акцентували увагу на розмежуванні та співвідношенні між собою злочинів, суспільно небезпечним наслідком яких є смерть людини [6; 7].

Проте, як вірно відзначає Брич Л.П. позначення суспільно небезпечного наслідку у вигляді смерті людини у різних статтях Особливої частини КК України характеризується розмаїттям термінів: смерть (ч. 1 ст. 115), смерть пацієнта (ч. 1 ст. 141), «смерть потерпілого(ої)» (ч. 2 ст. 134; ч. 3 ст. 136 КК; ч. 2 ст. 286; ст. 287; ст. 288; ч. 3 ст. 314; ч. 2 ст. 414), «смерть неповнолітнього» (ч. 2 ст. 137), «смерть хворого» (ч. 2 ст. 139 КК), «смерть особи» (ч. 3 ст. 135; ч. 2 ст. 381), вбивство (ст. 116; 117; 118; 119; ст. 348; ст. 379; ст. 400; ч. 4 ст. 404; ч. 2 ст. 438; ст. 443), «самогубство» (ч. 1 ст. 120), «загибель людей» (ч. 3 ст. 110; ч. 3 ст. 161; ч. 2 ст. 194; ст. 196; ст. 236; ст. 237; ч. 2 ст. 238; ч. 3 ст. 239¹; ч. 2 ст. 240; ч. 2 ст. 241; ч. 2 ст. 242; ч. 2 ст. 243; ч. 2 ст. 245; ч. 5 ст. 260; ст. 264; ч. 3 ст. 265; ч. 3 ст. 2651; ч. 2 ст. 267; ч. 2 ст. 270; ч. 2 ст. 271; ч. 2 ст. 272; ч. 2 ст. 273; ч. 2 ст. 274; ч. 2 ст. 275; ч. 3 ст. 276; ч. 3 ст. 277; ч. 3 ст. 278; ч. 3 ст. 279; ч. 3 ст. 280; ч. 3 ст. 281;

ч. 3 ст. 282; ч. 2 ст. 283; ст. 291; ч. 3 ст. 292; ч. 2 ст. 294; ч. 2 ст. 326; ч. 2 ст. 347; ч. 2 ст. 351; ч. 2 ст. 378; ч. 2 ст. 399; ч. 2 ст. 412; ст. 439; ст. 446), «загибель кількох осіб» (ч. 3 ст. 286; ч. 2 ст. 415), «загибель потерпілого» (ч. 1 ст. 415 КК), «загибель людини» (ч. 3 ст. 258). Стосовно деяких складів злочинів смерть людини не названа прямо, а, як прийнято вважати, охоплюється такими категоріями суспільно небезпечних наслідків, як особливо тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 152; ч. 3 ст. 153), чи тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 147; ч. 2 ст. 364; ч. 2 ст. 365; ч. 2 ст. 366) [2, с. 562].

У всіх перерахованих злочинах наявна як умисна, так і необережна форма вини і у більшості випадків життя людини у них виступає додатковим безпосереднім об'єктом. Проте на наш погляд, вбивством усіх їх назвати не можна.

Вбивством згідно до ч. 1 ст. 115 КК України визнається умисне протиправне заповдіння смерті іншій людини, тобто всі випадки правомірного або необережного заповдіння смерті іншій людині повинні визнаватися чимось іншим, але точно не вбивством. Якби не одна законодавча суперечність, яка не дивлячись на те, що існує із 2001 року нормативно не усувається та надалі продовжує вносити сум'яття у розуміння цього поняття. Мова йде про ст. 119 КК України, яка буквально і у назві, і у змісті встановлює кримінальну відповідальність за вбивство через необережність. І як вірно зазначає Грищук В.К. якщо підставити наведене у ч. 1 ст. 115 КК України визначення в назву та диспозицію ч. 1 ст. 119 КК України, то отримаємо: «умисне протиправне заповдіння смерті іншій людині, вчинене через необережність» [8].

Перепелиця А.І. вказує, що до числа вбивств віднесено тільки умисний злочин проти життя. В ч. 1 ст. 115 КК України вбивство визначається як умисне протиправне заповдіння смерті іншій людині. Тому заповдіння смерті з необережності вбивством не є і утворює самостійний склад злочину (ст. 119 КК України). Разом з тим, неможна погодитися з використанням в назві цієї статті та при описі злочину передбаченого нею словосполучення «вбивство через необережність». Це суперечить вище вказаному визначенню поняття вбивства. Тому дане словосполучення слід замінити на слова «заповдіння смерті через необережність», як це зроблено, наприклад в КК РФ (ст. 109) [9, с. 9-10]. Погоджуються з такою позицією і Музика А.А. акцентуючи увагу на тому, що необхідно реконструювати ст. 119 КК України, оскільки вбивством має визнаватися лише умисне діяння) [10, с. 16].

Більш радикально до чинного формулювання ст. 119 КК України ставиться Короленко М.П., який вважає, що з метою перешкоджання уникнення законного покарання особами, які будуть використовувати недосконалість КК України, необхідно виключити із нього ст. 119 «Вбивство че-

рез необережність» як зайву і шкідливу для розвитку правової держави [11, с. 188].

Підтримуючи наукову позицію щодо неможливості нормативного співіснування чинного законодавчого поняття вбивства та чинної редакції ст. 119 КК України, а також необхідності подальшої зміни назви та змісту останньої на «Заповдіння смерті через необережність», все ж хочемо відзначити, що до відповідних змін необхідно визнавати існування таких двох видів вбивства, як умисне та необережне. А отже, враховуючи тему нашого дисертаційного дослідження ми будемо розглядати вбивства лише умисні. Однак, у даному контексті, як вже згадувалося вище, виникає питання, що розуміти саме під умисним вбивством з позиції кваліфікації його множинності та плюралізму наукових поглядів щодо видів умисних вбивств в кримінальному законодавстві України, оскільки ми не можемо погодитися із тим, що будь-яке протиправне умисне позбавлення життя іншої людини є умисним вбивством, яке у певних випадках може просто носити додаткові спеціальні ознаки.

Вбачається, що для виокремлення умисного вбивства у КК України та його видів, доцільно виходити із визначення основного безпосереднього об'єкту на який посягає цей злочин. Тут ми у певній частині притримуємося точки зору Глушкова В.О., який під вбивством розуміє протиправне позбавлення життя іншої особи, вчинене умисно або через необережність, коли безпосереднім основним об'єктом злочину є життя особи [12, с. 41-42]. Своє бачення щодо необережності вбивства ми виклали вище, основний же безпосередній об'єкт дійсно вважаємо ключовою ознакою у цьому питанні.

Як зазначається у праці Грищука В.К. та Маковецької Н.Є. життя людини є однаково цінним як у тому випадку, коли воно є основним безпосереднім об'єктом певного злочину, так і в тому випадку, коли воно є додатковим безпосереднім об'єктом певного злочину. Тому вони вважають цілком обґрунтованою тезу про те, що вбивство має місце у будь-якому випадку умисного протиправного, насильницького позбавлення життя іншої людини, яке є або єдиним безпосереднім об'єктом, або основним безпосереднім об'єктом, або додатковим безпосереднім об'єктом злочину. Водночас із законодавчого визначення поняття вбивства випливає, що злочин загалом не може визнаватися вбивством, якщо він може вчинюватися як шляхом умисного протиправного, насильницького заповдіння смерті іншій людині, так і шляхом будь-яких інших протиправних діянь, об'єктом яких є інші суспільні відносини [13, с. 39].

Виходячи із вище зазначеного, ми притримуємося позиції, що до умисних вбивств слід відносити лише ті склади умисних злочинів, у яких життя особи виступає виключно безпосереднім основним об'єктом. В усіх інших випадках слід

вести мову про інші класифікації, системи чи різного роду юридичні конфігурації в основу яких покладені інші критерії утворення.

Крім того, у визначенні поняття «вбивство умисне», яке дається Грищуком В.К. та Маковецькою Н.Є. у Великій українській юридичній енциклопедії, під ним розуміється злочин, передбачений чинним КК України (ст. 115, 116, 117, 118) [14, с. 35].

Також слід відзначити, що нагально постає потреба максимального спрощення розуміння співвідношення, а головне застосування при кримінально-правовій кваліфікації, великої кількості норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за заподіяння смерті людини.

Тут ми повністю поділяємо точку зору, яку з цього приводу висловлює Навроцький В.О., а саме на його думку, кардинальним вирішенням указаної проблеми є взагалі відмова законодавця від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК України, які передбачені іншими розділами Особливої частини КК (крім розділу «Злочини проти життя і здоров'я»). Тоді заподіяння смерті завжди буде кваліфікуватись за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК України. Це не лише спростить застосування кримінального закону, а й буде запорукою оптимізації санкцій, дасть змогу показати дійсно виключний, надзвичайний характер злочинів, пов'язаних із посяганням на життя особи [15, с. 47].

Висновки. Отже, ми притримуємося позиції, що до умисних вбивств слід відносити лише ті склади умисних злочинів, у яких життя особи виступає виключно безпосереднім основним об'єктом. В усіх інших випадках слід вести мову про інші класифікації, системи чи різного роду юридичні конфігурації в основу яких покладені інші критерії утворення.

Саме тому у межах нашої роботи ми будемо досліджувати виключно злочини, передбачені статтями 115, 116, 117, 118 КК України, звичайно у множинності з іншими.

Література

1. Яремко Г.З. Асоціації норм про вбивство в кримінальному законі України: законодавча доцільність чи недолугість? *Часопис Академії адвокатури України*.

2012. № 3. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/290/311>.

2. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.

3. Бородин С.В. Преступления против жизни. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 467 с.

4. Бережний С.Д. Відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів за кримінальним законодавством України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2011. 236 с.

5. Гороховська О.В. Вбивство через необережність: проблем кримінальної відповідальності : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2007. 180 с.

6. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук. Х., 2004. 19 с.

7. Гізімчук С. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху (ст. 2155 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 16 с.

8. Грищук В. К. Вбивство через необережність за Кримінальним кодексом України 2001 року. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2002. Вип.1. С. 147-153.

9. Перепелица А. И. Некоторые изменения в ответственности за посягательства на жизнь и здоровье личности по новому УК Украины. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали наук-практ. конф. (22-23 квітня 2004 р.). Київ, Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 9-13.

10. Музика А. А. Вбивство: деякі міркування щодо кримінально-правових досліджень в Україні (2001–2003 рр.). *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали наук. практ. конф. (22–23 квітня 2004 р.). Київ, Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 14-18.

11. Короленко М. П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2002. 203 с.

12. Глушков В. А. Ответственность за преступления в области здравоохранения: монография. Киев : Вища школа, 1987. 200 с.

13. Грищук В. К., Маковецька Н. Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів : монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 368 с.

14. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право. Харків: Право, 2017. 1064 с.

15. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали наук.-практ. конф. (22–23 квітня 2004 р.). Київ, Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 44-47.

Анотація

Скок С. Г. Система норм про умисне вбивство у Кримінальному кодексі України. – Стаття.

У статті доведено, що до умисних вбивств слід відносити лише ті склади умисних злочинів, у яких життя особи виступає виключно безпосереднім основним об'єктом. В усіх інших випадках слід вести мову про інші класифікації, системи чи різного роду юридичні конфігурації в основу яких покладені інші критерії утворення. Саме тому у межах дисертаційної роботи проблеми множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств будуть досліджені виключно злочини, передбачені статтями 115, 116, 117, 118 КК України, звичайно у множинності з іншими.

Ключові слова: злочин, покарання, життя людини, умисне вбивство, множинність, повторність, сукупність, рецидив.

Аннотация

Скок С. Г. Система норм об умышленном убийстве в Уголовном кодексе Украины. – Статья.

В статье доказано, что в умышленных убийствах следует относить только те составы умышленных преступлений, в которых жизнь человека выступает исключительно непосредственным основным объектом. Во всех остальных случаях следует говорить о других классификациях, системах или разного рода юридические из-

менения, в основу которых положены другие критерии образования. Именно поэтому в рамках диссертационной работы проблемы множественности преступлений при квалификации умышленных убийств будут исследованы исключительно преступления, предусмотренные статьями 115, 116, 117, 118 УК Украины, конечно в множественности с другими.

Ключевые слова: преступление, наказание, жизнь человека, умышленное убийство, множественность, повторность, совокупность, рецидив.

Summary

Skok S. G. Normal murder system in the Criminal Code of Ukraine. – Article.

In the article it is proved that intentional killings should be attributed only to those cases of premeditated crimes in which the life of a person acts exclusively as a direct main object. In all other cases, other classifications, systems, or different legal configurations should be discussed, based on other criteria of formation. That is why, within the framework of the dissertation, the problem of the multiplicity of crimes in the qualification of premeditated murders will be investigated exclusively crimes provided for in Articles 115, 116, 117, 118 of the Criminal Code of Ukraine, usually in multiplicity with others.

Key words: crime, punishment, human life, premeditated murder, multiplicity, repetition, totality, relapse.